

ВЪВЕДЕНИЕ

Природата и човекът са изградили през вековете здрава и продуктивна връзка. Според определението на академик Матеев¹ природата се трансформира с човешка намеса в готов продукт посредством технологични операции. Тази дейност се материализира в пространството на конкретна територия. Същевременно жизнените и трудовите процеси протичат в рамките на времето и пространството. Следователно бихме могли да заключим, че социално-икономическото и екологичното развитие имат своите пространствени характеристики. А както знаем, територията на всяка държава се разделя на съответните териториални общности, в чиито рамки се случват всички процеси на икономическото развитие. От такава гледна точка за възпроизводството на общностите трябва да се осигурят нормални условия в тях и съответната свързаност между отделните региони. Нещо повече, регионалните измерения на териториалното развитие се задават от фактори като регионалната деконцентрация, регионалната релокализация, намаляването на пространствената тежест на големите градски центрове, транспортните разходи, създаването и трансфера на знание, икономическата свързаност, електронното управление и човешкия капитал.

За формирането и поддържането на условия за възпроизводство и развитие, които да спомогнат за нормалното протичане на социалните, икономическите и екологичните процеси, от изключително значение е тяхното териториално управление и моделиране. Ето защо териториалното развитие е в основата на осигуряването на регионален икономически растеж и местно икономическо развитие.

Инструментариумът за мениджмънта на териториалното развитие се предопределя от разнообразния комплекс регулаторни модели. Към него причисляваме регулаторните модели за организация и мениджмънт на териториалните общности, регулаторното влияние върху стопанската дейност, провеждането на регионална политика за териториално въздействие и развитие от страна на държавата и общините, както и функционирането на държавния апарат (качеството на административния мениджмънт и регулаторния процес).

Местното икономическо развитие е немислимо без активната държавна политика и регулаторни модели на мениджмънта на територията. Локалните икономически растеж е условие за социално-икономическо сближаване и свързаност на регионите, включително и за подобряване на капацитета и резултатите на отделните териториални общности. Регионалната, инвести-

¹ Матеев, Евгени. Структура и управление на икономическата система. София: ИК – УНСС, 2015.

ционната, данъчната, икономическата, демографската и всички други политики по същество могат да бъдат възприети като регулативно въздействие на държавата върху националното и регионалното пространство и локалните общности. В този смисъл е необходимо задълбочено да се изследва влиянието на регулаторните политики и режими върху отделните територии за създаването на благоприятни условия за подобряване на социално-икономическото състояние на общностите. В този контекст бихме могли да говорим за изследване на регулаторните модели на въздействие върху националните, регионалните и локалните процеси, както и формирането на специфично устройство на урбанизираните и извънградските територии.

Държавното и административното регулиране могат да се разглеждат в много широк план, като инструментариумът обхваща разнообразните национални и местни административни регулативни въздействия, предлаганите услуги и провежданите политики в отделните региони, ролята и локалното влияние на местните власти, формирането на административно и териториално устройство на националното пространство и т.н.

Така погледнато, при регулативното въздействие откриваме комплексно съчетание на отделните териториални равнища на процеси като регионална локация и деконцентрация, гравитационните полета на отделните областни и общински центрове, регионална релокализация. Под *регионална локация* би следвало да се разбира процесът на териториално обособяване на икономическите субекти и предлагане на публични услуги. В тази връзка процесът на регионална деконцентрация (децентрализация) е особено важен за териториалното развитие.

Регионалната деконцентрация представлява прехвърляне на правомощия и степен на самостоятелност при мениджмънта на територията на регионално и локално равнище. Така описаните процеси си взаимодействат и силно си влияят от демографския и икономическия потенциал на населените места. Той се измерва с помощта на теорията за зоните на гравитация на градовете. Прилагането на този метод ще установи корелацията между социално-икономическия потенциал на градските центрове и териториалното устройство. Установяването на гравитачните полета способства пространственото моделиране на територията, която е елемент на държавното регулативно въздействие. Въз основа на тези анализи би могло да се помисли за териториална и отраслова промяна на стопанството, което намира израз в процеса на регионална релокализация. Всъщност този процес е част от цялостната държавна политика за регулативно въздействие на социално-икономическите процеси в отделните териториални общности.

Държавната намеса в икономиката и регионите е важна и създава условия за развитие. Основна задача на държавната политика и регулации е да стимулира разработването на нови технологии, иновации, подобряване на

образователната среда, засилване на връзката образование – бизнес, публично-частни партньорства, инвестиции в научни изследвания с приложен характер, натрупване на знание и повишаване квалификацията на хората.

Държавните инструменти и регулаторни модели играят важна роля за териториалното развитие, като се основават на определени фактори. Към тези основни детерминанти, въздействащи върху територията, причисляваме географията (условията и даденостите, природните ресурси), човешкия капитал, физическата, административната и иновационната инфраструктура; икономическата и пазарната среда, достъпа до суровини, пазари и заемни средства. Този териториален микс се характеризира с висока степен на свързаност между локалните фактори, които го формират.

Целта на изследването в настоящия монографичен труд е да се анализират и онагледят регулаторните модели за териториално развитие с цел да се предложат промени за тяхното оптимизиране. Изследват се влиянието на различните форми на регулативно въздействие (регулиране) за постигане на устойчиво социално-икономическо развитие. Според виждането на автора държавното регулиране се характеризира с широко поле на приложение и форми на въздействие (включително регионалната и инвестиционната политика, пространственото моделиране и различните регулации, публичните услуги и режими). В този смисъл се разглеждат регулаторните модели за въздействие и връзката им с мениджмънта на териториалното развитие.

Основната теза е, че регулирането на пространственото развитие на регионите е задължително и се изразява в провеждането на политика за регулативно въздействие, съчетаваща местни и национални ресурси и регулиране на икономическите, социалните и екологичните процеси в рамките на конкретна територия, което води до пространствено развитие.

От така формулираната цел произтичат няколко изследователски задачи:

1. Да се разгледа еволюцията на понятийния апарат и да се анализира концептуалната рамка на държавното регулативно въздействие.
2. Да се изследват развитието и механизмът на функциониране на институционалната рамка на регионалното развитие и териториалното управление.
3. Да се анализират териториалното развитие и въздействието на налаганите модели на регулаторни режими за пространствено развитие.
4. Да се систематизира и анализира инструментариумът за регулативно въздействие и се предложат решения за оптимизиране и подобряване на регулациите.
5. Да се направят анализ и оценка на пространственото моделиране и проблемите при реализирането на стратегическите документи, както и възможностите за тяхната оптимизация.

Монографичният труд обхваща девет глави, които следват логиката на изследване и почиват на научна и емпирична база. Съдържанието е разделено в две основни части.

Първата обхваща преглед на теоретичната еволюция за пространствено развитие. Анализирани са подходите за изследване на регионите, концепциите за мениджмънта на териториалното развитие, основите на държавното регулативно въздействие и институционалната рамка на държавното управление и регулиране.

Втората част обхваща анализ и оценка на доверителното поле на публичния сектор, определящ обхвата на териториалния мениджмънт за регионално развитие. В рамките на тази част от монографичния труд е направен опит да бъдат изяснени основни проблеми и изследователски направления относно видовете регулативно въздействие, корелацията административен мениджмънт и териториално развитие, ролята на местната власт в този процес, концепциите за териториално моделиране за постигане на регионално развитие, релевантността на административното и териториалното устройство към мениджмънта на териториалното развитие, измерване на ефективността и въздействието на регулаторните политики, както и стратегическата рамка за пространствено развитие на регионите.

Методологическият апарат, който се използва, включва съвкупност от различни подходи. Такива са географският, териториалният, системният и други подходи, както и основните методи – описание, социологическо изследване, сравнение, позоваване на експертно мнение, теза и антитеза, анализ и синтез, картографски, географски, географски гравитационен модел, териториален, системен, геоикономически, както и апробиране на опростен модел за измерване на регионален инвестиционен индекс, предложен от автора.

Монографичният труд се основава на експертни оценки, наблюдения и оригинални съждения по отношение на влиянието на регулаторните инструменти при териториалното развитие на регионите. Актуалността и оригиналността на изследователския подход се изразяват в използването на съвкупност от подходи и методи за анализ и оценка на връзката регулации – мениджмънт на регионите – териториално развитие, включително въздействието на регулаторните инструменти върху отделните територии. Изследването, предложено в монографичния труд, представлява нов научен поглед за административните, нормативните и икономическите средства за въздействие върху територията. Тоест аргументирано е схващането, че регионалната политика е не просто интегрална, комплексна и инвестиционна, но също така е и регулаторна която, приложена специфично към отделните територии, резултира върху регионалното развитие и преодоляването на диспропорциите между регионите.

В основата на изследването в настоящия труд е проведеното социологическо проучване относно регулациите, административните режими и ролята на местната власт за развитие на регионите. При инкорпориране на резултатите и анализите на отговорите на респондентите в анкетата възниква въпросът какъв подход да бъде използван за тяхното онагледяване.

Първият се свежда до обособяването на резултатите в отделна глава. Поради комплексността и сложността на изследваната тематична област обаче предпочетен е вторият възможен подход – логически да бъдат обвързани въпросите на социологическото проучване с отделните глави, структуриращи монографията. По този начин въпросите от анкетата допълват теоретичните постановки, потвърждават авторовите тези и наблюдения, като служат за доказателствена част.

В увода най-общо са изяснени методологията на социологическото проучване, като основната част детайлно е изяснена в първа глава на изложението. В методологически план целта на проведената анкета е да установи степента на намеса на държавата в икономиката, както и необходимостта от намаляване на регулациите, включително тяхното опростяване. Основните задачи, произтичащи от така формулираната цел, са:

- Да се характеризира връзката и се установи степента на влияние на държавното регулативно въздействие в процеса на регионално и териториално развитие.
- Да се докаже промяната в държавния подход на всички нива за политики за пространствено развитие на регионите.
- Да се докаже необходимостта от преосмисляне на концепциите за организация на пространството и оптимизация на териториално-административното устройство на българската държава.

При иницирирането и провеждането на социологическото проучване са формулирани следните работни хипотези:

1. Съществува връзка между регулациите на национално и общинско равнище, като посредством тях държавата въздейства върху териториалното развитие на отделните региони.
2. Общината играе съществена роля за развитието на територията в рамките на административните си граници.
3. Необходимо е да се направи задълбочен анализ на териториалното и административното устройство на българската държава с цел оптимизиране на системата.
4. Мениджмънтът на териториалното развитие се влияе пряко от приетите на национално равнище стратегически документи.

Изследването е насочено към експерти на всички равнища, представители на бизнеса, общините, неправителствените организации (НПО), бран-

шовите организации и гражданите. Анкетата, проведена онлайн, включва 21 въпроса, като отговори са получени от 317 респонденти. Осъществена е в периода 8 – 22 януари 2022 г. Въз основа на отговорите от социологическото изследване авторът апробира свои наблюдения, съждения, изводи и конкретни предложения, които са теоретично обосновани.

В рамките на изследването са наложени и някои ограничения. При анализа и оценката на регулаторните модели и политики на въздействие трябва да се имат предвид особеностите на държавното управление и различните критерии, които могат да бъдат използвани в методологически и изследователски план. Много често като основен критерий се възприема политическата стабилност, изразена в реализирания управленски мандат на всяко правителство. Но следва да се направи уточнението, че дори при пълен мандат е важно да се оценяват устойчивостта и стабилитетът в съдържанието и обхвата на провежданите регулаторни политики. Отгук могат да следват различни интерпретации, свързани с оценъчното отношение на резултатите от провежданите политики. В този смисъл направените констатации, изводи и предложения са продиктувани от оригиналния изследователски анализ и подход в съответствие с наложените ограничения.